

หลักการแปลงตุนาที่ปัจจัยเป็น ย
โดยพระมหากษัตริย์ ธรรมนูญ ป.๕.๙

โดยปกติไม่ว่าจะมีอุปสรรคอยู่หน้าหรือไม่มีก็ตามสามารถแปลงตุนาที่
ปัจจัยเป็น ย ได้ทั้งนั้น พระอัครวังสะผู้แต่งคัมภีร์สัททนีติได้เขียนสูตร
ไว้ว่า “สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย. แปลว่า ท้ายธาตุทั้งปวงแปลง ตุน ปัจจัย
เป็นต้นเป็น ย บ้าง” จะเห็นว่าอุปสรรคไม่ได้เป็นเงื่อนไขในการแปลง
หรือไม่แปลงตุนาที่ปัจจัยเป็น ย แต่อย่างใด

แต่ว่าในวรรณคดีบาลีส่วนมากเมื่อมีการแปลงตุนาที่ปัจจัยเป็น ย
ปรากฏว่าแบบที่มีอุปสรรคอยู่หน้ามีมากกว่าแบบที่ไม่มีอุปสรรค ดังนั้นการ
วางหลักไว้ว่าต้องมีอุปสรรคอยู่ข้างหน้าจึงจะแปลงตุนาที่ปัจจัยเป็น ย ได้
จึงเป็นเพียงหลักเบื้องต้นสำหรับผู้ที่เริ่มศึกษาเท่านั้นเอง

หลักการแปลงตุนาที่ปัจจัยเป็น ย
และการแปลง ย กับที่สุทธาตุเป็นอย่างอื่น

๑.เอกสระธาตุที่เป็นสระ อา อิ อี อุ อู ถ้ามีอุปสัคอยู่หน้าให้แปลงตุนาที่
ปัจจัยเป็น ย ก็สำเร็จรูปเป็นกิริยาได้

เอกสระธาตุมี อา เป็นที่สุด

อา+ทา+ตฺวา =อาทาย

ถือเอาแล้ว

โอา+ทา+ตฺวา =โอาทาย

เลิกแล้ว, สลະแล้ว

ป+ทา+ตฺวา =ปทาย

ละแล้ว

อภี+ญา+ตฺวา =อภินญา

รู้ยิ่งแล้ว

ปฐฺวี+สั+ชา+ตฺวา =ปฐฺวีสงฺขาย

พิจารณาแล้ว

อุป+อา+ทา+ตฺวา =อุปาทาย

ยึดมั่นแล้ว

อุ+ฐา+ตฺวา

=อุฏฺฐาย

ลุกขึ้นแล้ว

วิ+ญฺา+ตฺวา

=วิญฺญาย

รู้แจ้งแล้ว

วิ+หา+ตฺวา

=วิหาย

ละแล้ว

ป+ธา+ตฺวา

=ปิตาย

ปิดแล้ว

สํ+ธา+ตฺวา

=สํนุชฺาย

หมายเอาแล้ว

สํ+ธา+ตฺวา

=สํหุชฺาย

เชื่อแล้ว

สํ+อา+หา+ตฺวา

=สํมาทาย

สมาทานแล้ว

นิ+ธา+ตฺวา

=นิตาย

ฝังแล้ว

สํ+อา+ธา+ตฺวา

=สํมาธาย

ตั้งมั่นแล้ว

 เอกสระธาตุมี อี เป็นที่สุด

นิ+ลี+ตฺวา =นิลุส่าย

อาศัยแล้ว (แปลง อี เป็น อา)

อนฺ+อี+ตฺวา =อนฺวาย

อาศัยแล้ว (แปลง อี เป็น อา)

 เอกสระธาตุมี อี เป็นที่สุด

อุป+นี+ตฺวา =อุปนีย

นำเข้าไปแล้ว

อป+นี+ตฺวา =อปนีย

นำไปปราศแล้ว

 เอกสระธาตุมี อุ เป็นที่สุด

อภี+ภฺ+ตฺวา =อภีภฺย

ครอบงำแล้ว

อนฺ+ภฺ+ตฺวา =อนฺภฺย

เสวยแล้ว

๒.ธาตุมี มุ เป็นที่สุด แปลง ย เป็น มุม แล้วลบบพยัญชนะที่สุดธาตุ

อา+คม+ตฺวา	=อาคมุม	อาศัยแล้ว
นิ+ขม+ตฺวา	=นิกุขมม	ออกบวชแล้ว
อภิ+รม+ตฺวา	=อภिरุมม	ยินดียิ่งแล้ว
อติ+รม+ตฺวา	=อติกุกรมม	ก้าวล่วงแล้ว
โอ+กม+ตฺวา	=โอกุกรมม	ก้าวลงแล้ว
สํ+คม+ตฺวา	=สงุคมม	ประชุมกันแล้ว
อุป+คม+ตฺวา	=อุปคมม	เข้าไปหาแล้ว
อิ+คม+ตฺวา	=อิคมม	บรรลุแล้ว

๓. ฐาตุมี ทุ เป็นที่สุด แผลง ย เป็น ชุช แล้วลบบพยัญชนะที่สุดฐาตุ

 ฐาตุมี ทุ เป็นที่สุดฐาตุ

อุ+ปท+ตฺวา

=อุปฺปชฺช

เกิดขึ้นแล้ว

นิ+ปท+ตฺวา

=นิปชฺช

นอนแล้ว

ปฏฺิ+ปท+ตฺวา

=ปฏฺิปปชฺช

ปฏิบัติแล้ว

อุป+ปท+ตฺวา

=อุปฺปชฺช

เข้าถึงแล้ว

อุป+สํ+ปท+ตฺวา

=อุปฺสมฺปชฺช

เข้าถึงแล้ว

อา+ฉิท+ตฺวา

=อจฺฉิชฺช

ชิงเอาแล้ว

ป+มท+ตฺวา

=ปมชฺช

ประมาทแล้ว

อุ+มท+ตฺวา

=อุมุชช

บ้าแล้ว

อภิ+นิ+วิท+ตฺวา

=อภินิพฺพิชช

แทงตลอดแล้ว

นิ+วิท+ตฺวา

=นิพฺพิชช

เบื่อน่ายแล้ว (แปลง ว เป็น พ)

ป+ภิท+ตฺวา

=ปภิชช

แตกสลายแล้ว

อุ+ภิท+ตฺวา

=อุพฺภิชช

งอกขึ้นแล้ว, แตกขึ้นแล้ว

อภิ+ภิท+ตฺวา

=อภินิพฺภิชช

ชำแรก

อุ+วิท+ตฺวา

=อุพฺพิชช

สะดุ้งแล้ว

นิ+สท+ตฺวา

=นิสชช

นั่งแล้ว

อา+สท+ตฺวา

=อาสชช

กระทบแล้ว

 ส่วนธาตุมี ชุ เป็นที่สุด แปลง ย เป็น ชุช ได้เช่นกัน [พบน้อย]

วิ+ภช+ตฺวา = วิภชช คบแล้ว, แบ่งแล้ว

ปฏฺิ+นิ+สช+ตฺวา = ปฏฺินิสฺสชช สละแล้ว, ถอนแล้ว

๔.ธาตุมี ฐ และ ภ เป็นที่สุดแปลง ย เป็น ฑฺฐา, พฺภ แล้วลบพยัญชนะ
ที่สุดธาตุ

วิฐ+ตฺวา = วิฑฺฐา แหว่งแล้ว

ลภ+ตฺวา = ลฑฺฐา ได้แล้ว

อุป+ลภ+ตฺวา = อุปลฑฺฐา ได้แล้ว

อา+รภ+ตฺวา = อารฑฺฐา ปราศแล้ว

 รูปกริยาที่ลงท้ายด้วย ทุธา นี้จะหวังจะสืบสนกับ ต ปัจจัย [เพราะดู
เหมือนกับแจกวิภัตตินามได้]

อุป+ลภ+ตฺวา

=อุปลพฺภ

เข้าไปได้แล้ว

อา+รภ+ตฺวา

=อารพฺภ

ปรารภแล้ว

โอะ+ลภ+ตฺวา

=โอะลพฺภ

สะพายแล้ว

๕.ธาตุมี หุ เป็นที่สุด แปลง ย เป็น ยุห แล้วลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

ป+คห+ตฺวา

=ปคฺคยุห

ระคองแล้ว

นิ+คห+ตฺวา

=นิกฺคยุห

ข่มแล้ว

โ+คห+ตฺวา

=โคฺคยุห

หยั่งลงแล้ว

ปฏฺิ+คห+ตฺวา

=ปฏฺิคฺคยุห

รับแล้ว

สํ+คห+ตฺวา

=สํคฺคยุห

รวบรวมแล้ว

สํ+นห+ตฺวา

=สํนฺนยุห

ผูกแล้ว

อา+รฺห+ตฺวา

=อารฺหยุห

ขึ้นแล้ว

สํ+มฺห+ตฺวา

=สํมฺมยุห

หลงแล้ว

อุป+คฺห+ตฺวา

=อุปคฺยฺห

เข้าไปซ้อน

อา+วห+ตฺวา

=อพฺพฺยฺห

ถอนขึ้นแล้ว

ป+วห+ตฺวา

=ปวยฺห

ข่มแล้ว, ชักนำแล้ว

วิ+สฺห+ตฺวา

=วิสยฺห

ข่มแล้ว

ป+สฺห+ตฺวา

=ปสยฺห

บังคับแล้ว

[สัททนต์ สุตฺรที่ ๑๒๐๕ : มหฺทภฺทฺหิ มฺมยฺหชฺชพฺภทฺธา จ. ท้ายธาตุที่มี
พยัญชนะ ม ห ท และ ภ เป็นที่สุด แปลง ตฺน บัจจยเป็นต้นเป็น มฺม ยฺห
ชฺช พฺภ และ ทฺธ บ้าง]

๖.ธาตุมี ส เป็นที่สุด แปลง ย เป็น ส กลายเป็น สส

อุ+ทิส+ตฺวา =อุทฺทิสฺส เจาะจงแล้ว

ป+วิส+ตฺวา =ปวิสฺส เข้าไปแล้ว

โ+กส+ตฺวา =โอกฺกสฺส จุดคร่าแล้ว

โ+ทิส+ตฺวา =โอทิสฺส เจาะจงแล้ว

อา+ทิส+ตฺวา =อาทิสฺส มุ่งหมายแล้ว

อุ+กส+ตฺวา =อุกฺกสฺส จุดคร่าแล้ว

[สัททนต์ สุตฺรที่ ๙๒๓ : ปุพฺพรูป โย. แปลง ย เป็นบุพพรูป]

๗.ธาตุมี จุ ตุ ทุ นุ รุ เป็นที่สุด [บางธาตุ] แปลง ตฺวา เป็น จุจ แล้วลบ
พยัญชนะที่สุดธาตุ

 ธาตุที่มี จุ เป็นที่สุดธาตุ

วิ+วิจ+ตฺวา = วิวิจจุจ สงัดแล้ว

วิ+มุจ+ตฺวา = วิมุจจุจ พ้นแล้ว

 ธาตุที่มี ตุ เป็นที่สุดธาตุ

สํ+จิต+ตฺวา = สญจิจจุจ แก่แล้ว

นิ+ปต+ตฺวา = นิปจจุจ ตีเตียนแล้ว

นิ+ปต+ตฺวา = นิปจจุจ หมอบลงแล้ว, ล้มลงแล้ว

อุ+ปต+ตฺวา =อุปจฺจ

เหาะขึ้นแล้ว

นิ+กต+ตฺวา =นิกจฺจ

โกงแล้ว, หลอกแล้ว

อุ+กต+ตฺวา =อุกฺกจฺจ

ชูดแล้ว

 ชาติฺที่มี ทุ เป็นที่สุดชาติฺ

อนฺ+วิท+ตฺวา =อนฺวิจฺจ

รู้แจ้งแล้ว

 ชาติฺที่มี หนฺ เป็นที่สุดชาติฺ

อา+หน+ตฺวา =อาหจฺจ

จรดแล้ว

อุป+หน+ตฺวา =อุปหจฺจ

กระทบแล้ว

อุ+หน+ตฺวา =อุหจฺจ

ถอนแล้ว

นิ+หน+ตฺวา

=นิหฺจ

กำจัดแล้ว, คู่ลงแล้ว*

โอ+หน+ตฺวา

=โอหฺจ

วางแล้ว, กระทบแล้ว

*นิหฺจ ชานํ วนฺหิตฺวา ฯ “คูกเข่าลง, ย่อเข่า, งอเข่า ถวายบังคม”

 ชาติฺที่มี รุ เป็นที่สุดชาติ

กร+ตฺวา

=กจฺจ

ทำแล้ว

[สัทสนธิ สุตฺรที่ ๑๒๐๓ : รจฺจํ จนฺรฺนฺตาทินํ. ท้ายชาติฺที่มีพยัญชนะ จ น และ ร เป็นที่สุดเป็นต้น แปลง ตฺน บัจจยฺเป็นต้นเป็น รจฺจ บ้าง.

[ไมศ. สุตฺรที่ ๕.๑๖๖ : หนา รจฺจ. ท้าย หน ชาติ แปลงตฺนาทิจัจจยฺเปย รจฺจ]

๘.ลงหลัง อิ ธาตุ แปลง ตฺวา ปัจจัยเป็น จุจ

อุป+อิ+ตฺวา	=อุปฺเจจุจ	เข้าถึงแล้ว
ปฏฺิ+อิ+ตฺวา	=ปฏฺิจุจ	อาศัยแล้ว
ป+อิ+ตฺวา	=เปจุจ	ละไปแล้ว [ตาย]
อติ+อิ+ตฺวา	=อติจุจ	ก้าวล่วงแล้ว
อว+อิ+ตฺวา	=อเวจุจ	หยั่งลงแล้ว
ปริ+อิ+ตฺวา	=ปริจุจ	กำหนดแล้ว
อธิ+อิ+ตฺวา	=อธิจุจ	เรียนแล้ว
อภิ+อิ+ตฺวา	=อภิสฺเมจุจ	บรรลุแล้ว

๔.หลัง กร ธาตุที่ ส, อธิ อยู่หน้า แปลง ตฺวา เป็น จฺจ แล้วลบที่สุดธาตุ

ส+กร+ตฺวา

=สกกฺจฺจ

สักระแล้ว

อธิ+กร+ตฺวา

=อธิกฺจฺจ

ครองรองแล้ว

[ไมค.สูตรที่ ๕.๑๖๗ : สาสาธิกรธา จจริจฺจา. หลัง กร ธาตุที่มี ส, อส, อธิ
อยู่หน้า แปลง ตฺวา เป็น จ, จ และ ริจฺจ]

๑๐.อเนกสระธาตุให้ลง อิ อากมหน้ำ ย ได้เลย

ปฏฺิ+อว+อิกฺข+อิ+ตฺวา	=ปจฺจเวกฺขิย	พิจารณาแล้ว
ปริ+วตฺต+อิ+ตฺวา	=ปริวตฺตติย	เวียนรอบแล้ว
อภิ+วณฺท+อิ+ตฺวา	=อภิวณฺทติย	ไหว้แล้ว
อลํ+กร+อิ+ตฺวา	=อลงฺกริย	ประดับแล้ว
นิ+สิจ+อิ+ตฺวา	=นินิสิญฺจติย	ประพรมแล้ว
อภิ+สิจฺ+อิ+ตฺวา	=อภินิสิญฺจติย	อภิเสกแล้ว
วิ+ญฺญา+นา+อิ+ตฺวา	=วิชานิย	รู้แล้ว [แปลง ญา เป็น ชา]
ลํ+อิกฺข+อิ+ตฺวา	=ลสมฺเมกฺขิย	พิจารณาแล้ว

วิ+ภช+อิ+ตฺวา

=วิภชีย

จำแนกแล้ว

อุ+ทิส+อิ+ตฺวา

=อุทฺทิสีย

เจาะจงแล้ว

ป+วิส+อิ+ตฺวา

=ปวิสีย

เข้าไปแล้ว

ปริ+ภุช+อิ+ตฺวา

=ปริภุชฺชีย

กินแล้ว

วิ+รช+ย+อิ+ตฺวา

=วิรชฺฌีย

พลาดแล้ว

วิ+ทิส+อิ+ตฺวา

=วิปฺทิสีย

เห็นแจ้งแล้ว

[แปลง ทิส เป็น ปฺทิส]

[สัททนต์ สุตฺรที่ ๑๒๐๑ : สพฺเพหิ ตฺวนาทินํ โย. ท้ายธาตุทั้งปวงแปลง

ตฺน บัจจยเป็นต้นเป็น ย บ้าง]

๑๑.ธาตุบางตัวไม่ต้องมีอุปสรรคอยู่หน้าก็แปลง ตฺวา เป็น ย และ แปลง ย กับ ที่สุดธาตุเป็นอย่างอื่นได้

จินฺต+อิ+ตฺวา

=จินฺตฺย

คิดแล้ว

ทิส+อิ+ตฺวา

=ปฺสฺสฺย

เห็นแล้ว

ญฺา+อิ+ตฺวา

=ชานฺย

รู้แล้ว [แปลง ญฺา เป็น ชา]

ภุช+อิ+ตฺวา

=ภุชฺชฺย

กินแล้ว

กร+อิ+ตฺวา

=กรฺย

ทำแล้ว

ฉิท+อิ+ตฺวา

=ฉินฺทฺย

ตัดแล้ว

ภฺ+อิ+ตฺวา

=ภวฺย

เป็นแล้ว

จิต+ตฺวา

=เจจฺจ

แก่งแล้ว

มุจ+ตฺวา

=มุจฺจ

พ่นแล้ว

วิท+อิ+ตฺวา

=วิทฺจฺจ

ได้แล้ว, ประสบแล้ว

ปจ+ตฺวา

=ปจฺจ

หุงแล้ว

[สัททนต์ สุตฺรที่ ๑๒๐๑ : สพฺเพหิ ตฺนาทึน โย. ท้ายธาตุทั้งปวงแปลง
ตฺน บัจจยเป็นต้นเป็น ย บ้าง]

๑๒.ธาตุพิเศษบางตัวหรือเอกสระธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ อุ อุ อิ อี ช้วน ย
หน้า ย อีกหนึ่งตัวได้

ธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ อุ, อุ ช้วน ย แล้วรั้สระ อุ เป็น อุ

อนุ+ภ+ตฺวา =อนุภยุย เสวยแล้ว

อภ+ภ+ตฺวา =อภภยุย ครองงำแล้ว

ธาตุที่ลงท้ายด้วยสระ อิ อี แปลง อิ, อี เป็น เอ แล้วช้วน ย

วิ+นี+อ+อิ+ตฺวา =วิเนยุย แนะนำแล้ว

วิ+จิ+อิ+ตฺวา =วิเจยุย เลือกแล้ว

อนุ+สี+อิ+ตฺวา =อนุเสยุย นอนเนื่องแล้ว

 เฉพาะ อปฺป ชาติ แปลงสระที่สูงสุดชาติเป็น อฺ แล้วซ้อน ย

ป+อปฺป+ตฺวา

=ปปฺปฺยฺย

ถึงแล้ว

๑๓. ลงหลัง ทิสฺ ชาติ แปลง ตฺวา เป็น สุวา ตฺวาน เป็น สุวาน แล้วลบ
พยัญชนะที่สูงสุดชาติ

ทิสฺ+ตฺวา

=ทิสฺวา

เห็นแล้ว

=ทิสฺวาน

[สัททนีติ สูตรที่ ๑๒๐๔ : ทิสฺวา สุวานสุวานฺตลุตฺติ จ. หลัง ทิสฺ ชาติ
แปลง ตฺนาทิจัจจฺยเป็น สุวาน หรือ สุวา และลบพยัญชนะที่สูงสุดชาติ]

๑๔.แปลง ตฺวา เป็น ย แล้วลบ ย ที่งเสียบ้างก็ได้ [ยการโลโป. ลบ ย อักษรได้]

ปฏฺิ+สํ+ขา+ตฺวา

=ปฏฺิสงฺขา

พิจารณาแล้ว

น+อา+ปฺจุฉ+ตฺวา

=อนาปฺจุฉา

อำลาแล้ว

อภฺิ+ญฺา+ตฺวา

=อภฺิญฺญา

รู้ยิ่งแล้ว

๑๕.แปลง ตฺวา เป็น ยาน ได้

สํ+อิกฺข+อิ+ตฺวา

=สเมกฺขิยาน

พิจารณาแล้ว

อนฺุ+ภฺุ+อิ+ตฺวา

=อนฺุภฺุวิยาน

เสวยแล้ว

ขาท+อิ+ตฺวา

=ขาทิยาน

เคี้ยวกินแล้ว

อนฺุ+มฺุท+อิ+ตฺวา

=อนฺุโมทิยาน

ชื่นชมแล้ว

ป+ชนฺท+อิ+ตฺวา

=ปกฺชนฺทียาน

เล่นไปแล้ว

ปฺรฺหฺมิ+วิธ+ย+อิ+ตฺวา

=ปฺรฺหฺมิวิชฺฌมฺยาน

รู้แจ้งแล้ว

ปฺริ+วิส+ย+อิ+ตฺวา

=ปฺริวิสฺสียาน

อังกาสแล้ว

อป+อกฺข+อิ+ตฺวา

=อเปกฺขมฺยาน

พิจารณาแล้ว

[สัททนต์ สุตฺรที่ ๑๒๐๒ : สพฺเพหิ ตฺนฺหาทีนํ โย ยาโน จ. ท้ายธาตุทั้งปวง

แปลงตฺนฺหาทีปัจจัยเป็น ย และ ยาน

๑๖. แปลง ตฺวา เป็น ฐฺจฺจ (ฐฺจฺจ)

ทิส+ตฺวา

= ทิฐฺจฺจ

เห็นแล้ว

น+ทิส+ตฺวา

= อทิฐฺจฺจ

ไม่เห็นแล้ว

[สัททมนิติ สุตฺรที่ ๑๑๗๓ : ตฺวาสุส ฐฺจฺจ จ. ท้าย ทิส ฐฺจฺจ แปลง ตฺวา
ปัจจัยเป็น ฐฺจฺจ]

ภุโส จ ตฺยสุส มนโส วิฆาโต ทตฺวา ปิยํ อุมฺมาทนต์ิ อทิฐฺจฺจ.

ความแค้นใจอย่างร้ายแรงจะพึงมีแก่ท่านเพราะให้นางอุมมาทนต์ิภรรยา
ที่รักแล้วไม่เห็นนาง. อุมมาทนต์ิชาตก : [ขุ.ชา.๒๘/๒๕/๑๔]

๑๗. แปลง ตฺวา เป็น ฏฺจฺ ได้บ้าง

อภิ+ทร+ตฺวา

=อภิหฏฺจฺ

นำไปเฉพาะแล้ว

[สันสกฤต สุตฺรที่ ๑๑๗๒ : ตฺตฺวาน ฏฺจฺ. ท้าย ตฺ และ ตฺวา บัจจยเป็น ฏฺจฺ.]

โย ปน ภิกฺขุ ภิกฺขุ ภูตฺตาวี ปวาริตฺ อหฺตฺริตฺเตน ชาทนีเยน वा โภชนีเยน

วา อภิหฏฺจฺมฺปวาเรยฺย “หนฺท ภิกฺขุ ชาท वा ภูตฺช วาติ ชานํ อาสาทนาเปกฺโข

ภูตฺตสฺมี ปาจิตฺตียํ ฯ ภิกฺขุปาฏฺโหมกฺษํ : [วิ. ๑๑/๘๕/๒๑]

อนึ่ง ภิกษุใดรู้อยู่ เฝงจะหาโทษให้นำไปแล้วปวารณาภิกษุผู้ฉันเสร็จ
ห้ามภัตแล้ว ด้วยของเคี้ยวก็ดี ด้วยของฉัน ก็ดี อันมิใช่เดน บอกว่า นิมนต์
เถิดภิกษุเคี้ยวก็ตามฉันก็ตาม พอเธอฉันแล้วเป็นปาจิตตีย์.